

Sagomonografin för en ny generation?

Af Klintbergs djupdykning i sagan om kvinnan som inte ville ha barn¹ är en mycket väl-skriven och intresseväckande bok på flera nivåer. Med sin form av både sägen och av saga har berättelsen en stor spridning över hela Norden – men knappast därbortom – och i sin omfattning i rum och tid är den lagom stor för af Klintbergs föresats att lägga upp sin studie som en sagomonografi; denna bortglömda och till synes otacksamma undersökningsform. Svenska föregångare inom sagomonografin är avhandlingar av Liljeblad (1925), Rooth (1951), Swahn (1995). Internationellt torde Goldberg (1993, 1997) vara den som på senare år burit fanan vidare, men inte utan att kritiska röster i princip förklarat ansatsen lönlös och studieformen som död, om inte nya sätt att föra fram forskningen kunnat hittas (Honko 1997). Dessa böcker delar alla karaktären av introspektiva, katalogiska undersökningar där den röda tråden rör sig mellan uppteckningar av muntlig och litterär art men i princip aldrig ut ur sagan-i-sig, vilket gjort framställningen otroligt smal och abstrakt, tydligt avsedda för en försvinnande liten krets specialister. I senare generationer har forskningen kunnat beundras för sina ansatser, men knappast för sin läsvänlighet.

af Klintbergs bok skiljer sig vid första anblicken sig inte tematiskt från tidigare monografier: Bokens första kapitel är en strukturerad genomgång av källäget med olika ekotyper runt Östersjön utmarkerade på karta; nästföljande är katalogdelen med motivanalys där historiens alla delar, med varianter presenteras samman med bl.a. vad som konstituerar en sagotyp, anmärkningar om sannolikt ursprungsområde för berättelsen och vilka episoder som torde vara äldre eller yngre; tredje kapitlet diskuterar genre och muntlig tradering; det femte går igenom åtta stycken litterära varianter av sagan från 1800- och

1900-talet. Dock, af Klintbergs mångåriga erfarenhet av populärvetenskapligt material tillåter inte att han skulle göra sin undersökning annat än läsarvänlig. Redan i första kapitlet presenterar han inte bara de existerande källorna för varje land, utan ackompanjerar varje avsnitt med korta biografier om folkloristikens födelse i olika länder sett ut och hur omständigheterna för insamling runtom i Norden har skiftat. Den resterande delen av boken ägnar sig mycket åt att engagera genom att relatera historien till sin traditionsmiljö och känslorna den måste uppväckt hos sina lyssnare och förmedlare.

I andra kapitlet som i och med sin katalogiska uppställning riskerade att bli principiellt korrekt men upplevelsemässigt ointressant ges läsaren kontinuerligt återkopplingar till hur det som sker i berättelserna kunde förstås av dåtida lyssnare. Hur såg man på barnlöshet? Vilka betrodda medel använde man preventivt? Var ens öde redan bestämt? Vad var ”svart” troll-dom? Kunde en svår synd göra att man verkligen förlorade sin egen skugga? Här blandas intryck från verklighetsnära vardagsliv – t.ex. anmärkningar om hur malandet från av en handdriven sädeskvarn var en del av dåtidens ljudlandskap, och de associationer som åhörare måste ha fått då kvinnan i sagan tillämpar just en förtrollas sådan och ”maler bort” sina ofödda barn medan det hörs hjärtskärande skrik ifrån den. Sådana verklighetsnära anmärkningar paras med allomotiv-analys i Holbecks anda; berättelsens olika delar får framträda som poetiska skapelser där handlinger är fyllda med symbolisk innebörd, t.ex. det sexuella bildspråket i att mala säd, och att baka bröd (jfr uttrycket ”ha en bulle i ugnen”), där många versioner av sagan intressant nog slutar med att kvinnan efter att ha blivit förlåten av sina ofödda barn somnar in och dör just på husets bakugn.

¹ Bengt af Klintberg (2016), *Kvinnan som inte ville ha barn. Sagotyp ATU 755 "Sin and Grace", i muntlig tradition och litterära verk*. Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur. 306 s.

I tredje kapitlet fokuseras på att se hur berättelsen existerat både som saga och som sägen, och ger tillfälle att diskutera hur materialet i stort gått från den förra till den senare formen ju längre fram i tiden vi kommer. Frågan om när och hur den muntliga berättartraditionen i Norden dog ut tas upp. För läsaren reder af Klintberg ut avgörande stildrag för muntligt berättande och låter historiska exempel från olika nordiska uppteckningar av både sago- och sägenform illustrera saken. Fördjupning av berättelsens olika framföranden kommer i följande kapitel där af Klintberg visar hur sympatierna hos berättare kunde ligga antingen på den unga kvinnan själv, eller prästen som är hennes make, och hur förskjutningar i perspektivet i stort följer könsfördelningen mellan berättare (kvinnor sympatiserar med kvinnor, män med män). I kapitlet rymmer också på vilka grunder de båda karaktärerna sympatiseras med; som kvinna kunde en med stort fog kunde frukta att föda barn då skador eller t.o.m. död inte var ovanligt; detta ställs mot den fatalistiska, kristna grundsyn där idéen om synd, nåd och att Gud Allsmäktig hade instiftat hur många barn varje familj skulle få var allmänt rådande. Uppteckningar om synen på barn som ideal- och norm, liksom privata

önsknningar om att förbli barnlös tas upp, liksom allmänt vedertagna preventiva metoder.

af Klintbergs studie är som helhet berömlig, den står överlag fast vid sagonografien som undersökningsform, men inkluderar den kulturella kontext av levande människor, tankar och känslor som etnologisk forskning idag gärna lägger fokus på. Boken uppdaterar den monografiska sagostudier för en ny generation folklorister. Tonen och stilen är så lättfattliga att den utan problem är tillgänglig för studenter på grundnivå – i mångt faktiskt nog mer än för dem på forskarnivå. Termer, definitioner och bakgrundshistorier är ibland markerat okomplicerade, och kan på sina ställen verka framlagda mest för att det så ska vara – t.ex. Propps sekvenser och Lütis estetiska idéer – trots att af Klintberg någon sida senare kan konstatera att just dessa har mindre att tillföra i hans egen undersökning. Helhetsintrycket är att boken hör hemma som applicerad forskning på litteraturlistor för Etnologi/Folkloristik AB, ett utmärkt exempel på sagoteori, folktro och arkivforskning som kommit samman i en nutida sagonografi.

Signe Ålander

REFERENSER:

- Goldberg Christine (1993), *Turandot's Sister – A study of the Folktale AT 851*, Routledge, Taylor & Francis Group, London and New York
- Goldberg Christine (1997), *The Tale of the Three Oranges*, FF Communications, Academia Scientiarum Fennica
- Liungman Waldemar (1925), *En traditionsstudie över sagan om Prinsessan i Jordkulan*, Göteborg
- Honko Lauri (1997), *Can compromises save a paradigm?* FF Network No 14, University of Turku
- Rooth, Anna Birgitta (1951), *The Cinderella Cycle*, CWK Gleerup, Lund
- Swahn Jan-Öjvind (1955), *The Tale of Cupid and Psyche*, CWK Gleerup, Lund